

УДК 378.477

Ольга Березовська, Інна Тригуб

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

У статті розглядається проблема міжкультурної освіти в сучасному суспільстві, актуальність вивчення іноземної мови у даному аспекті та необхідність формування соціокультурної компетентності вчителя у системі професійного навчання. Розглядаються поняття «міжкультурна комунікація», «міжкультурна компетенція», «соціокультурна комунікація», «соціокультурна компетенція». Доводиться важливість формування міжкультурної компетенції майбутніх вчителів.

Ключові слова: комунікативна компетенція, соціокультурна компетенція, міжкультурне спілкування, комунікація, міжкультурна комунікація.

Результати проведеного нами аналізу фахової, довідникової та педагогічної літератури показують, що структура професійної компетентності вчителя іноземної мови повинна обов'язково включати такий компонент, як міжкультурна компетенція. Міжкультурна компетенція – це готовність і здатність до міжкультурного професійного спілкування, яка заснована на сформованості уявлень про загальнолюдські цінності, орієнтації на них у сфері міжкультурної комунікації на основі емпатії, що дозволяє усвідомити національно-культурні особливості об'єкту культури, побачити спільне й різне між різними культурами і досягти взаємопорозуміння у професійній сфері. Міжкультурна компетенція є невід'ємною складовою професійно-комунікативної компетенції, вона містить професійний компонент, основу якого складають міжкультурні професійні вміння.

Питаннями теорії міжкультурної комунікації займалися Т. Астафурова, П. Донець, І. Зимня, І. Лейфа, Р. Портер, Л. Самовар, В. Сафонова, С. Тер-Мінасова, Г. Томахіна, І. Халеева, І. Цатурова, концепції діалогу культур висвітлені М. Бахтіним, В. Біблером та ін., дослідження, що стосуються комунікативних ускладнень між представниками різних культур та стратегій їх подолання, переважно належать зарубіжним вченим, таким як А. Вежбицька, У. Гудікунст, С. Кім, Т. Ларіна, Г. Маркус, Г. Тріандіс, Е. Холл, Г. Хофстеде; проблему толерантності в межах міжкультурної комунікації розглядали У. Г'юдикунст, П. Донець, Л. Знікіна, Т. Ларіна, В. Ніке, Т. Перськова, О. Садохін, В. Сафонова, С. Тер-Мінасова та ін.; формування міжкультурної компетенції у ВНЗ розкрито в працях Р. Гришкової (студентів нефілологічних спеціальностей), Г. Копил (майбутніх фахівців з

міжнародної економіки), І. Плужник (студентів гуманітарного профілю), О. Фролова (студентів економічного профілю), Т. Колодько та С. Шехавцової (майбутніх учителів іноземних мов).

Мета статті – розкрити принципи формування міжкультурної компетенції майбутніх вчителів.

На сучасному етапі розвитку методики викладання іноземних мов виникає необхідність підсилити міжкультурний компонент комунікативної компетенції. Тому що, при вивченні іноземної мови, студенти вивчають іншу культуру і вчаться міжкультурному спілкуванню. Студенти повинні оволодіти вміннями міжкультурної компетенції, навчитися вести бесіду в рамках діалогу культур. Залучення студентів до діалогу культур є важливим з точки зору навчання і виховання, оскільки формування культурної людини відбувається завдяки діалогу рідної культури та культури іноземної. Вивчаючи іноземну культуру, студенти краще пізнають рідну культуру. Формування міжкультурної компетенції вчителя набуває додаткового значення як засобу виховання його особистості. Міжкультурна комунікація – це спілкування між представниками різних культур. Міжкультурна компетенція – це знання соціокультурного контексту використання іноземної мови та уміння спілкуватися в даному контексті [1, с. 38].

Міжкультурна компетенція надає можливості виходу за межі рідної культури, вона є частиною комунікативної компетенції. Отже, коли ми об'єднуємо терміни «міжкультурна компетенція» і «комунікативна компетенція» в одне ціле, маємо на увазі спілкування представників різних культур, які усвідомлюють свою відмінність.

Міжкультурний аспект має стати змістом комунікативної компетенції, основним орієнтиром для формування комунікативної лінгвістичної компетенції. Уміння спілкуватись у рамках діалогу культур вимагає цілого ряду вмінь: вміння ставити себе на місце інших учасників спілкування, вміння проявляти ініціативу міжкультурного контакту, вміння прогнозувати соціокультурні недоліки, які можуть призвести до непорозуміння, вміння брати на себе відповідальність за усунення можливого міжкультурного непорозуміння, вміння проявляти дипломатичність, вміння бути гідним представником власної культури, вміння існувати у багатокультурному середовищі. Такий рівень володіння іноземною мовою, напевно, можна вважати ідеальним і до нього потрібно прагнути.

Західні моделі комунікативної компетенції розглядають соціокультурний компонент як допоміжний соціолінгвістичної компетенції. Адже знання норм поведінки, цінностей, правил спілкування є необхідним для вибору правильного мовленнєвого реєстру. Знання культури є необхідним для вірної інтерпретації того, що відбувається і конкретній ситуації в іншокультурному середовищі. Незнання соціокультурного контексту і відсутність стратегій по заповненню

інформаційних пробілів можуть виявитись вирішальними факторами при комунікації з носіями мови.

Соціокультурна компетенція дозволяє всім, хто розмовляє іноземною мовою відчувати себе майже на рівних з носіями мови щодо культури, а це є важливим кроком до адекватного володіння мовою. Отже на сучасному етапі викладання іноземних мов, знання культури країни й народу є не просто важливими, вони відіграють вирішальну роль при використанні мови й впливають на іншомовну компетенцію студентів.

Зміст соціокультурного компонента навчання іноземним мовам розглядається у 3 напрямках: засіб комунікації, національна ментальність, національне надбання [2, с. 131].

У термін «соціокомунікація» вкладається сукупність прийомів і засобів усної та писемної передачі інформації представниками певної культури й субкультури. До них стосується мова, в яку ми включаємо специфічні відмінності між існуючими мовними варіантами. Ці відмінності можна спостерігати в лексиці, граматиці, фонетиці. До мови також відноситься мова звуків, жестів й невербального спілкування. До особливостей письмової комунікації ми відносимо правила написання дат, звертань, адрес і т.п.

Під національною ментальністю ми розуміємо спосіб мислення представників певної культури, яка визначає їх поведінку і те, що вони чекають подібного з боку своїх співрозмовників.

Пропонується розглядати ментальність країни, мова якої вивчається в 3 вимірах: загальному, ситуативному і культурному самовизначенні.

До загальних характеристик відносяться 3 компонента: знання, поведінка і відносини. Яскравими прикладами цих компонентів є свята, традиції та обряди носіїв мови.

Ситуативні характеристики ментальності можуть включати установку ментальності, сприйняття й вираження.

Коли йдеться про ментальність слід виділити ще один елемент – культурне самовизначення, яке включає в себе всі вищезазначені загальні та ситуативні характеристики. У суспільстві люди групуються за певними ознаками: за інтересами, професією, політичним поглядом. Студенти можуть знайомитись з різними культурними групами, які об'єднані національними нормами. Це дає їм змогу отримати більш повну картину культури країни, мова якої вивчається й наблизитись до розуміння реального іншомовного соціокультурного середовища.

Під частиною національного здобутку, яка є складовою соціокультурного компонента, ми розуміємо такі культурні напрями, як наука і мистецтво, історія й релігія, національні парки й історичні заповідники. Метою соціокультурного навчання засобами іноземної мови є ознайомлення студентів з тією частиною національного здобутку, яку знає і якою пишається кожен носій мови; також необхідно показати культурну цінність національного здобутку. Національний здобуток – це своєрідне

тло національних, соціокультурних знань-концептів, які мають культурну цінність.

Опис завдань соціокультурної освіти може бути здійснено в термінах соціокультурної компетенції, під якою мається на увазі рівень знань соціокультурного контексту використання іноземної мови, а також досвід спілкування й використання мови в різноманітних соціокультурних ситуаціях [3, с. 18].

Особистість учителя відіграє важливу роль у процесі інтенсифікації формування іншомовної соціокультурної компетенції, де на першому плані високий рівень його власної компетенції та ряд особистісних якостей, що визначають ефективність педагогічного спілкування: неупередженість, повага, терпимість до неординарності співрозмовника, здатність розуміти його психологічний стан, співпереживати йому.

Єдиний європейський простір пропонує «мобільність» вчителів й учнів. Передбачається, що освіта в усьому світі повинна відповідати міжнародним кваліфікаційним вимогам, щоб фахівець незалежно від того, де саме він одержав освіту, почував себе впевнено в будь-якій країні. У зв'язку із цим, завданням вчителя іноземної мови є розвиток міжкультурної компетенції у такій мірі, щоб випускник міг грамотно орієнтуватись в потоці штампів і відточених фраз про високі гуманні ідеали свого англомовного співрозмовника й умів відстояти свою позицію.

Основною метою навчання іноземним мовам на сучасному етапі є формування іншомовної комунікативної компетенції, готовності до реального іншомовного спілкування. Знання іноземної мови не завжди гарантує успішності між культурної взаємодії, іноді виникають непорозуміння через етнічні стереотипи, забобони, стан «культурного шоку», переоцінка подібності рідної й іншомовної культур, їхня конфронтація на рівні індивідуальної свідомості. Безліч дослідників відзначають, що випускник педагогічного вузу, у більшості випадків, незнайомий з іншомовною культурою, не відчуває потреби в поглибленні своїх однобічних знань, має монокультурну свідомість, не готовий до розвитку спілкування, у результаті чого недооцінює важливість навчання іншомовній культурі. У зв'язку з цим виникає необхідність постійного розвитку та вдосконалення комунікативної компетенції вчителя у процесі його професійної діяльності, де особливу роль відіграють знання, уміння й навички, відповідальні за успішність комунікації у міжкультурному аспекті.

Вторинна соціалізація вчителів засобами іноземної мови сприяє уточненню їхнього образу «Я», усвідомленню себе суб'єктами національної культури, її новому осмисленню. Терпимість до несхожості носіїв іншомовної культури, позитивне до них відношення, аналітичний підхід до соціокультурних явищ можуть бути спрямовані на педагогічне спілкування, водночас сприяючи прояву поваги, відкритості, розумінню міжособистісних розходжень і прийняттю співрозмовника.

Інтерес до проблеми іншомовної комунікативної компетенції як здатності й готовності здійснювати іншомовне спілкування виник досить давно, але пильна увага до його соціокультурного аспекту порівняно нова. Проаналізувавши існуючі точки зору на сутність і склад іншомовної соціокультурної компетенції, ми визначаємо її як знання соціокультурного контексту використання іноземної мови й уміння в даному контексті спілкуватися.

Іншомовна соціокультурна компетенція вчителя повинна мати складну структуру, крім традиційно прийнятих компонентів: знання етнопсихології свого народу й народів країн досліджуваної мови, сутності між культурної компетенції, її необхідно доповнити блоком особистісних характеристик, що сприяють досягненню міжкультурного розуміння відповідно й успішному педагогічному спілкуванню.

Розширення сутності поняття «культура» як способу життя, набору стереотипних моделей поведінки, способу сприйняття, інтерпретації відчуття світу, нове розуміння цілей навчання культурі в процесі викладання іноземної мови як узгодження двох соціокультурних світів у свідомості тих, що навчаються, дозволяють виділити фактор набування соціокультурних знань широкого спектра. До їх складу входять знання в області етнопсихології українського народу й народів країн, мову яких вивчають (викладають), знання, бачення реалій нашої культури, національних характерних норм і традицій спілкування носіїв іноземної мови, знання повсякденного життя й побуту народів – носіїв іноземної мови, актуальних у масовій повсякденній свідомості життєвих відомостей, лінгвокраїнознавчої яскравої лексики, країнознавчі знання.

Особистісні характеристики вчителя повинні відповідати успішному формуванню їх іншомовної соціокультурної компетенції, особливо необхідних для між культурного спілкування особистісних якостей. Які ж особистісні особливості й уміння вчителя, що сприяють успішному формуванню іншомовної соціокультурної компетенції, існують? У їх число до них входять такі характеристики:

- готовність розуміти психологічні стани суб'єктів навчання, уміння зрозуміти позицію іншого, виявити цікавість до його особистості, стати на точку зору учня, здатність проникати в його внутрішній світ, чуйність та спостережливість до проявів почуттів, розуму й характеру людини, до його поведінки, уміння й здатність подумки представляти, моделювати його внутрішній світ, інтерес до людини;

- уміння створити обстановку терпимості до несхожості з іншою людиною у навчальному спілкуванні, до тих цінностей, які становлять зміст позиції дитини, що вчиться, безумовно позитивне відношення до учня, прийняття його таким, який він є;

- уміння надавати своїм емоціям не руйнівний, а конструктивний характер, високий ступінь саморегуляції, витримка й позитив;

- відкритість до пошуку нового, почуття нового, готовність до

прийняття нового.

У наші дні перспектива іншомовного спілкування стала для багатьох реальною можливістю: в «міграційний» рух міжнаціональних контактів поступово втягуються й вуз і школа. У світлі сучасних тенденцій модернізації вітчизняної освіти до рівня європейської, потужним стимулом до пошуку нових, більш ефективних шляхів засвоєння англійської мови (будь-якої іноземної) є необхідність спілкування з його носіями, що втілюється в усвідомленні конкретної та важливої мети викладання іноземної мови – формування комунікативної культури. Учні наших шкіл вже протягом 5 останніх років щорічно виїжджають за кордон і мають чудову можливість для спілкування з носіями мови. Однак, практика показує, що в сучасних умовах постійного розширення міжнародних контактів одного вміння правильно говорити й грамотно писати іноземною мовою, що нехай навіть опирається на фундаментальні знання його основ, явно не вистачає. Відсутньою ланкою тут є грамотне використання культурно-обумовлених норм поведінки – як мовного так і немовного характеру, заснованих на знанні особливостей культури й способі мислення комунікантів. У зв'язку з даною інформацією більш ніж закономірним представляється поширення в Україні нової тенденції у вивченні іноземної мови – розвиток міжкультурної компетенції, що може (і повинне) стати основою ефективного спілкування.

Для навчання міжкультурному спілкуванню необхідно розширити зміст навчання за рахунок включення в курс іноземної мови ряду компонентів, націлених на розвиток міжкультурної компетенції – соціокультурних, соціолінгвістичних, лінгвокраїнознавчих (наприклад, курси бізнес-мовлення, країнознавства й розмовної мови на старшому етапі навчання). Якщо культура у всьому різноманітті значень цього слова стає змістом навчання іноземній мові, то звичний для деяких вчителів авторитарний стиль викладання цього предмета стає практично неприйнятним. Тому перед школою ставиться завдання гуманізації педагогічного іншомовного спілкування.

Актуальні напрями подальшої розробки окресленої проблеми полягають у розробці педагогічних умов формування міжкультурної компетенції майбутніх вчителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гін А. О. Прийоми педагогічної техніки: Вільний вибір. Відкритість. Діяльність. Зворотній зв'язок. Ідеальність : посібник для вчителів / А. О. Гін. – Луганськ : СПД Резников В. С., 2007. – 198 с.
2. Практикум педагогічної майстерності : навч. посіб. / Л. М. Сергеева, А. О. Молчанова, О. В. Пащенко. – К. : ТОВ «Етіс Плюс», 2008. – 184 с.
3. Маркова А. К. Формирование мотивации учения : книга для учителя. – М. : Просвещение, 1990. – 326 с.